— Routes sans roulottes (Cesty bez vozů)

Paříž, Concordia 1993, 153 s.

Se stručnými synopsemi několika románů Matéo Maximoffa jsme čtenáře již seznámili v jednom z předchozích čísel Romano Džaniben *(*RDž *ňilaj 2005). Kromě krátké ukázky z českého překladu prvního z Maximoffových románů* Les Ursitory *přinášíme v tomto čísle i krátkou ukázku z jednoho z jeho autobiografických románů z roku 1993* Routes sans roulottes *(Cesty bez vozů). Na překladu pracovala Renata Drápalová v rámci semináře zaměřeného na menšinové francouzské autory na katedře romanistiky brněnské Masarykovy univerzity.*

Kapitola I

[…]

Můj pradědeček byl otrok. I přesto v mé rodině byl vždy někdo, kdo uměl alespoň číst a psát.

Mnohem později, v roce 1955, na oslavu 100. výročí zrušení otroctví na Balkáně, jsem napsal knihu, kterou jsem nazval *Cena svobody*[1]. Pro toto dílo mi pradědeček posloužil jako model hrdiny. Podle odhadů mého strýce Savky se pradědeček narodil v roce 1810 nebo 1812. Zemřel v roce 1910 ve věku devadesáti osmi nebo sta let. V době, kdy byl v Rumunsku otrokem na nějakém zámku, stejně jako dalších čtyři sta nebo pět set Romů, se dozvěděl, že od roku 1848 bylo zrušeno otroctví téměř v celé Evropě. Romové se tedy vzbouřili. Ne však všichni, protože jich bylo příliš mnoho. Do hor utekli především muži, kde několik let sváděli hrdinské boje proti Rumunsku a Maďarsku. Později mi vyprávěli, že v horách měli takový hlad, že zabili a snědli několik Rumunů. Není pro to žádný důkaz, ale nepřekvapilo by mě to.

1 *Le prix de la liberté*, 1955, 1996 Wallada (pozn. překl.)

Často bojovali s rumunskými vojenskými hlídkami. Zvykli si žít v těchto horách, odolávali počasí, dovedli se ubránit divoké zvěři, hlavně medvědům. Když se vojenská hlídka vydala na průzkum, zneškodnili ji. Rumuni ani Maďaři nedisponovali takovými moderními prostředky, jaké známe dnes, a tudíž proti vzbouřencům nemohli nasazovat početné skupiny. A tak v roce 1855 Romové získali svobodu a mohli jít, kam chtěli.

V té době, podle mého odhadu, bylo mému pradědečkovi asi padesát let. Tehdy opustil Rumunsko.

Savka mi vyprávěl jednu děsivou událost. Romové tolik nenáviděli Rumuny za to, že je drželi v otroctví dvě stě let, že předtím, než opustili poslední vesnici a vydali se do Ruska, zabili všechny obyvatele v této vesnici, muže, ženy, děti, i zvířata. Natolik nenáviděli ty, kteří je tak dlouho trýznili a ponižovali.

[…]

A tak se nedlouho před rokem 1860 vydali do Ruska. Ani tato země nebyla moc pohostinná. Tak jako kdekoli jinde lidé milovali cikánskou muziku, cikánské tance, cikánské písně a hlavně krásné Cikánky. V Rusku však nebyli bojaři, ale absolutističtí vládci rozsáhlých území. Patřily jim celé vesnice i s mužiky, kteří žili na jejich panství. Když si nějaký princ, kníže nebo jakýkoliv vévoda kupoval pozemky, kupoval je se všemi lidmi, kteří se nakonec stali jeho otroky. Romové se těšili větší svobodě, protože vykonávali dvě hlavní řemesla. Především to bylo kotlářství, vždyť to byli Kalderašové. Chodili od vesnice k vesnici s kotlíkem na rameni a vykřikovali: „Kaldera! Kaldera!“ To znamená kotlář. Odtud tedy pochází název mého kmene.

Je ještě jedno stejně zajímavé řemeslo: písně, tance, muzika.

Každý významný muž měl svoji skupinu, hlavně na vystupování v kabaretech ve velkých městech. Nevím o žádném městě, kde by nebyl kabaret s cikánskou skupinou. Jen tento lid dokázal rozveselit Rusy.

Mohl bych vyprávět ještě mnoho historek o svém lidu, jestli Bůh dá, určitě se do toho pustím.

Byli také Romové, vyprávěl mi to můj otec, kteří vlastnili malé cirkusy, s nimiž jezdili od vesnice k vesnici. Jejich atrakce přitahovaly široké publikum. Věnovali se všem druhům akrobacie; zpívali a tancovali, pořádali bojové zápasy. Zkrátka nabízeli lidem trochu toho potěšení, které jim chybělo.

Kolem roku 1860, kdy bylo v Rusku vyhlášeno zrušení otroctví, získal cikánský lid svobodu. Všichni ti, kteří nebyli právoplatnými občany, se jimi stali. Rolníkům se říkalo mužici.

[…]

Dva krátké příběhy: první se stal v den, kdy karavanu mé rodiny napadly stovky vlků. Bohužel vlci odvlekli několik dětí v útlém věku. Bylo těžké ubránit se takové divoké tlupě.

Nakonec však zvítězily ženy. Jedna z nich dostala nápad vzít měděný hrnec a klacek a mlátit s ním do hrnce. Hluk vlky zahnal. Zůstalo však po nich na zemi ležet deset nebo dvacet mrtvých Romů, hlavně dětí.

Další příběh mi vyprávěl otec: moje babička a dědeček měli dohromady čtrnáct dětí, čtyři chlapce a deset dívek. Ale dědeček neměl dcery vůbec rád. Když se jim na Sibiři narodila holčička, o kterou se nechtěl starat, hodil ji ještě živou do sněhu, aby se jí zbavil. Ale v dalším voze byl naštěstí jeden z jeho bratrů, který holčičku zvedl a ujal se jí. Až později ji vrátil. Holčička zůstala hrbatá, protože ji mráz zmrzačil. Znal jsem ji velmi dobře: byla to moje teta Tinka (Pauline Maximoff), měla přenádherný hlas. Ostatně byla sólistkou v hudební skupině. Zemřela v Montreuil, v městě blízko Paříže, ve věku sedmdesáti tří let. Nikdy se neprovdala.

Asi od roku 1895 se Romové rozhodli z Ruska odejít do jiných zemí, hlavně do Evropy, mnoho jich však šlo mnohem dále, do Spojených států amerických. Tam si změnili jméno. Čukureštiové[2] dnes tvoří největší kmen v Americe. Ale nikdo z nich nenosí jméno Maximoff, a to z prostého důvodu: jakmile tam dorazili, vzali si americká jména, například Smith a podobně.

Moje rodina, vlastně rodina mého dědečka, opustila Rusko kolem roku 1910, tedy ještě před revolucí. Ne že by měl můj otec chuť odejít, ale bylo mu kolem dvaceti let a nechtěl jít na vojnu. Není to nic zvláštního, protože kdo by se chtěl stát vojákem.

Vydali se do Německa, kde nějaký čas zůstali, ale z neznámého důvodu byli odtamtud vyhnáni. Přišli tedy do Francie a usídlili se v oblasti, která se nacházela u Porte de Pantin. Poté přepluli kanál la Manche a dostali se do Anglie. Tam se mé rodině přihodila zvláštní věc. Jedna z mých tet, Julča, byla nemocná. Vážně nemocná. Poté, co ji odvezli do nemocnice, se moje rodina tvářila, že nemá žádné prostředky, jimiž by uhradila pobyt v nemocnici. Vyšetřovala to policie, a v maringotkách objevila zlaté mince. Samozřejmě je zabavila a nikdy je nevrátila. Tato lež způsobila, že má rodina byla opět vyhnána. A tak se v roce 1912 nebo 1913 opět vrátila do Francie. Mám z té doby nějaké fotografie svého tatínka a dědečka. Jedna z těchto fotek se objevuje v mé knize Sedmá dcera[3].

Když bylo mému otci pouhých dvanáct let, vzal si (ještě v Rusku) dívku, které bylo osmnáct. Jmenovala se Pavlena a patřila ke kmeni Bumbulestiů. Skutečně spolu žili a prošli celou Evropu s oběma svými rodinami. Potom přišli do Anglie. Měli jednoho chlapce, který se jmenoval Granča (Grantchia Kwik). Zemřel v roce 1982 ve švédském Stockholmu.

2 V orig: Les Tchoukouresti (pozn. překl.)
3 *La Septième fille*, 1969, 1982 Concordia (pozn. překl.)

Jednoho dne se rodiče otcovy ženy (mé nevlastní matky) rozhodli, že se vrátí do Maďarska, kde předtím dlouho pobývali. Žena mého otce nechtěla opustit své bratry, a tak odešla s nimi. Během první světové války se tam provdala za jiného muže, nevím však z jakého kmene. Jmenoval se Miloš. Měla s ním jednu dceru a měl jsem to štěstí se s ní mnohem později setkat. Asi po padesáti letech.

Když byla velká zima a zásobování bylo obtížné, tehdy tato žena, Pavlena, s ostatními ženami chodila hledat uhlí podél železničních tratí. Stávalo se totiž, že jim strojvůdce ze soucitu hodil několik lopat uhlí. Jednoho dne, když sbírala drahocenné topivo, neslyšela, že přijíždí vagon, který se odpojil od lokomotivy, a vagon jí přejel nohy. Téměř okamžitě zemřela.

Tuto ženu jsem nikdy nepoznal.

Píše se rok 1913 a mí příbuzní jsou tedy ve Francii. Znali území, kde se mohli usídlit, aby je tam policie neobtěžovala. Přichází tedy do Porte de Pantin, kde jsou oblasti prakticky vylidněné. Když byla v roce 1914 vyhlášena válka, musela moje rodina i skoro celý kmen Kalderašů, který tam sídlil, odejít. Ale kam jít? Určitě co možná nejdále od nepřátelského dějiště. Vydali se tedy do Španělska. V té době, jak můžeme vidět na dobových snímcích, měli ubohé maringotky. A poměrně slabé koně. A mnoho dětí. Proto odešli.

Jeden z nich, Paša (Kutarinský, z kmene Belkeštiů), který se později stal mým tchánem, neměl ani jednoho koně. Vzal si s sebou malý vozík, on ho táhl a jeho žena tlačila. Děti a nějaké věci, co zaplňovaly vozík, podstoupily celou tu cestu z Paříže až do Barcelony s nimi. Víc než tisíc kilometrů. Hrozná bída.

Ve Španělsku nebylo lépe, neboť země byla chudá, mnohem chudší než si můžeme představit. Kromě toho řádila epidemie španělské chřipky, během níž zemřely desítky tisíc lidí.

[…]

Vzpomínám si, že když jsem byl ještě chlapec, strávili jsme spoustu nocí v čekárnách čekáním na vlak. Mnohdy jsme si vařili čaj v samovaru. Lidé kolem se na nás dívali a vyptávali se. Velmi často naše ženy vyprávěly různé historky, byl to způsob jako každý jiný, jak si vydělat na živobytí.

Můj otec byl vůdcem – mluvil nejlépe francouzsky. Díky cestování mluvil vlastně čtrnácti jazyky. Šel tedy za přednostou stanice a jednoduše si vymohl vagon speciálně vyhrazený pro Romy. Tak tomu často bývalo v Rusku. Takto jsme neobtěžovali ostatní lidi a oni nerušili nás.

Když jsme přijeli do nějakého města, často se stávalo, že odstavili náš vagon na vedlejší kolej a my jsme si poblíž postavili stany.

A tak plynuly roky, přibyli mi další tři sourozenci: Sergej, který se utopil ve čtrnácti letech; Rajda (Louise), která si později vzala Alžířana, a od doby, kdy před osmnácti lety ovdověla, žije u mě, a nejmladší ze všech, Joska (Josef).

Neustálým hledáním nových zemí jsme zamířili do Belgie. Nejprve do Bruselu. Tam jsme získali přístřeší v poměrně velkém hangáru spolu s rodinou Zingerestiů.

Byl jsem mladý. Přestože jsem byl nejstarší z pěti dětí, bylo mi teprve osm let. Vzpomínám si velmi dobře na jednu příhodu, kterou vám budu vyprávět, i když je to pro mě těžké. Jak na to? Zkusím to co nejlépe. Je rok 1925 a mé matce je asi osmadvacet let. Šla do nemocnice, aby se o ni postarali. Druhý den po přijetí tam zemřela. Jak jsem řekl, bydleli jsme ve velkém hangáru. Na půdě byly pytle naplněné kdoví čím. Možná moukou nebo prostě slámou. Nevím o tom nic, protože jsem byl jen malý chlapec. Napadlo mě jít nahoru, hrát si s kamarády.

V den smrti mé matky, v průběhu večera, jsem zaslechl babičku, jak schovává mého malého brášku Josku, kterému bylo pouhých pár měsíců; nemluvila však k němu, ale ve skutečnosti k mé matce, které říkala:

„Pavleno!" U nás jsme ji říkali Pavlena, nebo jen roztomile Poleskina (Polka). Moje babička tedy říkala:

„Pavleno! Jen odejdi! Já se ti o maličkého postarám. Buď klidná, postarám se o něj, slibuji ti to."

Poslouchal jsem ta slova, aniž bych tomu příliš rozuměl, i když jsem věděl, že moje babička je tak trochu čarodějka. Jak mohla mluvit s mou matkou, když ji neviděla? Že by ji přece jenom možná viděla? Později mi řekla, že se snažila odehnat mou matku. Moje matka se rozzuřila, bezpochyby proto, že jsme jí bránili vidět jejího maličkého, a převrátila na půdě asi deset pytlů. To byl původ velkého hluku, který jsme slyšeli.

Hned druhý den, ještě celí znepokojení, jsme se vydali do Malines, asi padesát kilometrů na sever od Bruselu. Náš kmen, Belkeštiové, se usadil v blízkosti letiště. Bylo to zcela malé letiště – nezapomeňme, že se psal rok 1925, a v té době neexistovala moc velká letadla.

Usídlili jsme se tam. Naproti našemu stanu byl stan Filipa (Serge Zotoff), německého bratrance mého otce. Jeho žena, Avlunia, mluvila s mou babičkou rusky, jazykem, který jsem v té době ještě neznal. Říkala jí:

„Dávej na dítě pozor, protože jeho matka je hned vedle."

Avlunia ji viděla, a moje babička už několik dní slyšela pláč mé mrtvé matky.

Vím, že mnozí z těch, kteří to budou číst, tomu neuvěří. Ale můj kmen i já tomu věříme, protože věříme, že tam nahoře někdo je. Jak říká Bible: „Ti, co zasejí dobro, dobro sklidí, a ti, co zasejí zlo, sklidí zlo."

Nevím, jestli moje matka byla věřící nebo ne, ale vím určitě, že žádná žena nemilovala své děti tak, jako ona milovala ty své.

[…]

Můj otec byl, troufám si říct, krásný muž. Za mlada vedl soubor s písněmi a tanci. Uměl rovněž zpívat, tancovat a hrát na akordeon. Ale ve Francii si vybral řemeslo svých předků, kotlářství, kalderaš. Pracoval dobře.

Ale protože byl ještě mladý a krásný, to můžeme říct, nemohl zůstat navěky vdovcem. A tak se oženil s Lubou. Jmenovala se tedy Luba a patřila do kmene Bumbuleštiů. Zajímavé na tom je, že byla německou sestřenicí jeho první ženy. Když si ji bral, byla to ještě mladá žena, bylo jí okolo třiceti let. Když jsem ji poprvé viděl, můj dojem byl spíše špatný. To rozhodně. Její nejspíš také. Ne že by se mnou někdy špatně jednala, už mi přece bylo skoro dvanáct let. Zato se špatně chovala k mým bratrům a sestře.

Moje babička, která nás vychovávala, ani mé tety nás téměř nikdy nebily. Jedna z tet byla o trošku hrubší než ostatní, ale ne tolik.

Takže, ještě jednou, jsme v Porte de Pantin. Můj otec začínal slábnout. V mládí býval velmi silný. Vzpomínám si na jeden příběh, který mi vyprávěl strýc Savka. Říkal, že tam, v Rusku, když se procházeli po ulicích, mu otec jednou povídá:

„Vidíš tam toho chlápka, jednu mu vrazím, zbiju ho!“ Protože Savka nebyl tak násilnický, chtěl mu v tom zabránit, ale už nemohl nic dělat. A tak otec muže bil, až upadl na zem, a pak ho na rameni odtáhl do hospody, tam mu dal najíst a napít. A když se ho Savka ptal:

„Dokdy s tím hodláš pokračovat?“ Odpověděl mu: „Inu, až do té doby, než najdu svého přemožitele, než mi někdo jednu vrazí a zbije mě.“

Ale to se nikdy nestalo. Můj otec se velmi rád napil. Ne že by byl opilec, ale říkali mi, že s bratranci a ostatními bratry z kmene dokázal vypít pětasedmdesátiprocentní vodku, do které si ještě přidávali pepř.

Takže můj otec začínal slábnout. Jeho nová žena, moje macecha, pocházela z Belgie a neměla v pořádku doklady – měla jen povolení k pobytu na tři měsíce. Můj strýc Muto (Jan) ji musel zavézt do Belgie, aby si nechala doklady prodloužit. Tuto cestu museli několikrát opakovat. Ze svazku Luby a mého otce se narodilo dítě, které krátce po narození zemřelo. A potom, jelikož můj otec slábnul čím dál tím víc, Luba byla natolik nešťastná, že už nemohla déle zůstat. A proto ji strýc Muto, který byl ještě mladý, zavezl zpět k jejímu otci do Belgie. Tam se jí později narodila holčička. Za války byli všichni Romové násilím dopraveni do Německa, a tam je povraždili a spálili v kremačních pecích; moji sestru, které mohlo být tak dvanáct třináct let a jejíž jméno jsem ani neznal, potkal stejný osud.

V Paříži se mému otci dařilo čím dál hůř. Když mi bylo čtrnáct let, jednou mi řekl, zatímco jsem ležel vedle něj:

„Podej mi kalhoty!“ Poprosil mě, abych se podíval do jedné z kapes, a podal mi čtyři prsteny, které tam byly. Řekl mi ještě:

„Zkus si je!“ Byly mi příliš velké, neboť jsem byl ještě mladík. Řekl mi:

„Vezmeš si je později.“

Dal jsem je babičce, aby mi je opatrovala. Můj otec zemřel 18. října 1931 ve věku jednačtyřiceti let. Na pohřbu se sešli Romové z celé Evropy. Bylo to hrozné. A já jsem byl najednou ve čtrnácti letech sirotek po otci i matce. A tak jsem se stal hlavou rodinky se čtyřmi mladšími sourozenci.

Neuměl jsem ještě pracovat; ve skutečnosti jsem neuměl nic. Pomáhal jsem strýci Mutovi a Koljovi; myl jsem hrnce, kotle a spoustu dalších věcí. Bylo to dost náročné. Obvykle jsem nikdy nedostával peníze, přesto jsme já ani moji bratři neměli hlad. Oblékali jsme se skromně, ale měli jsme se aspoň do čeho oblékat. A čas plynul.

Opustili jsme Porte de Pantin, a usídlili se v Porte d'Ivry. Tehdy jsem začal, jak se říká, pořádně makat. Dělal jsem se svým malým bratrancem Rubiem (Zotoffem). Chodili jsme hledat malé předměty, cínovali jsme je, opravovali, abychom si vydělali trochu peněz. Potom jsme šli do pekárny. Tam jsme ve sklepích čistili díže. Bylo to velmi těžké, protože jsme na to museli používat kyselinu. Velmi brzy jsem měl prsty v žalostném stavu. Měl jsem třicet tři zranění. Dospívali jsme.

To se rozumí, nastal čas, abych se oženil a založil rodinu. Nebylo to pro mě lehké. Se svými bratranci jsem chodil téměř všude, na bály, do kina. Nic víc jsem dělat nemohl.

Budu vám vyprávět jeden krátký příběh: když mi bylo dva a půl roku, je to zachycené na fotografii, stála vedle mě tři a půlletá holčička. O rok starší než já. Byla to dcera mého prastrýce Savky. Ten den, když nás fotografovali, můj otec a on přísahali, že se vezmeme, až budeme větší. Je známo, že u Romů je přísaha věčná. Je nemožné ji zrušit, snad jen z velmi vážných důvodů. A tak se ze mě stal muž. A z ní přirozeně žena, ale jaká žena! Bezpochyby ta nejkrásnější žena z kmene. Ale kdo ji mohl pro mě žádat za ženu? Můj otec ani matka tady už nebyli. A tak jednoho večera babička, která o té přísaze věděla, přišla za mnou a řekla mi:

„Matéo, jdeme požádat Savetu o ruku.“ To jsem samozřejmě chtěl. Ale dodala:

„Pro tvého strýce Kolju!“ Kdo by si to byl pomyslel? Moje babička, kterou jsem tolik miloval, šla žádat o ženu, která mi byla předurčena, pro svého vlastního syna.

Jistě, můj strýc Kolja, který byl o tři roky starší než já, byl velmi krásný chlapec, byl velmi silný, měl mnoho peněz a uměl hrát na akordeon. Všechny dívky po něm toužily. Měl všechno, co jsem neměl já. Své svolení k tomuto sňatku jsem však nemohl dát.

Kapitola II

[…]

Ten večer jsem plakal, kvůli ženě.

Jak je v našem kmeni zvykem, moje babička řekla jednomu ze Savkových synovců, že půjde příští den požádat o ruku jeho dcery Savety.

Odpovědi se jí dostalo za pár hodin. Její bratranec ji prosil, aby nechodila žádat o ruku jeho dcery, protože ji nehodlá provdat: myslel si, že je ještě příliš mladá.

Saveta ta slova vyslechla, ale nesouhlasila s nimi. A tak následující den odešla sama a strávila celou noc s nějakým Italem. Jednu jedinou noc. Dalšího dne ji bratranec našel a přivedl ji zpět k otci. Ale byla už jen zneuctěnou dívkou, kterou už nikdo nebude chtít. Já také ne, kdyby mi ji nabídli, určitě bych odmítl.

[…]

Tehdy ji jeden dosti známý Rom, Saša, z kmene Zingereštiů, který měl syna mladšího než Saveta (bylo to ještě skoro dítě okolo dvanácti či třinácti let), požádal o ruku. Aby to lidé lépe přijali, Savka, který nechtěl, aby to vypadalo, že dceru vyhání, požádal Sašu, aby jednu ze svých dcer, Julču, dal výměnou za ženu jeho synovi Burtiovi. A tak se ta, jež byla mojí malou snoubenkou, provdala za jiného.

Roky plynuly a já vám nebudu vyprávět celou tu historii. Nechte mě, abych vám jen pověděl, že Saveta s tím mužem nezůstala dlouho. Později v Tarbes, když jsme za války byli v táboře Lannemezan, porodila dítě. Celou noc u ní bděli, protože to vypadalo, že Saveta umře. Já sám jsem se za ni modlil, prosil jsem Boha o odpuštění. Říkal jsem, že jsem s touto ženou nikdy nemluvil. Ona však nebyla odpovědná za to, co se stalo, byla to chyba našich rodičů, kteří nás příliš brzy zasnoubili.

Narodil se jí chlapeček a ona to všechno přežila. Doktor jí doporučil, aby už další dítě neměla, hrozilo by jí, že zemře. Nevěřila tomu, chtěla další dítě. Dozvěděl jsem se, že ani ne za rok přivedla na svět druhé dítě, holčičku. Ale sama Saveta v noci po porodu zemřela.

[…]

Moje sestra Rajda, která byla ještě velmi mladá, už musela mít svůj první občanský průkaz. V té době, kolem roku 1938, to stálo čtyři sta franků. Neměl jsem je.

Pracoval jsem víc než měsíc u strýce Kolji, abych ty peníze vydělal. On v té době vydělával moc peněz. Za měsíc jsem ho požádal, aby mi vyplatil mých čtyři sta franků, abych mohl sestře zaplatit občanský průkaz. On se však zachoval jako darebák a řekl mi:

„Proč? Když ti je nedám, zabiješ se jako tvůj bratr?“

Byl jsem tak rozzuřený, že jsem ho srazil k zemi i se stolem a se vším, co na něm bylo, včetně vroucího samovaru. Bylo to silnější než já. Kolja by mě mohl zabít, ale když viděl můj vztek, pochopil, že bude lepší se mě už nedotýkat. Odešel jsem, ani nevím kam. Nakonec jsem se vydal za svým kmotrem, který bydlel nedaleko. Tam za mnou přišla teta Tinka (říkali jsme jí hrbatá) a dala mi zlatou minci, které říkáme *galbeno*, jsou to čtyři dukáty. A řekla mi:

„Na, vezmi si ji! Rozměň ji a běž k matčiným příbuzným."

Jeden z mých strýců, Basko, bratr mé matky, totiž před pár měsíci přijel do Paříže. Poté, co si vyřídil své záležitosti, přišel nás navštívit. Dal mi adresu mé druhé babičky. Napsal jsem jí a potom jsme si pravidelně dopisovali. Poslala mi pak trochu peněz a já jsem k ní na čtrnáct dní odjel do Agenu.

Věděl jsem už, kde je nádraží. Poradili mi, jaký prostředek mám použít. Rozměnil jsem minci a do Agenu jsem jel vlakem. Myslel jsem si, že tam zůstanu jen pár dní, na chvíli, než vychladnu, protože jsem neměl ani nejmenší chuť hledat svoji ženu a syna. Nechal jsem sestru (bylo jí čtrnáct let) a bratra Josku (mu bylo asi dvanáct let) svému osudu. Myslel jsem si, že to přejde, ale jedna věc byla jistá, nechtěl jsem už Kolju vidět. Já jsem proti němu nic neměl, ale on se na mě hněval. Nevím proč, vždyť já jsem mu nikdy škodit nechtěl. Ale on byl naopak velmi nafoukaný a samolibý. A tak jsem musel zůstat několik dní s matčinými příbuznými. Jen pár dní… ve skutečnosti jsem u nich zůstal osmnáct měsíců.

Celou tu dobu jsem byl u nich, rok a půl, protože se mi moc líbil život, který vedli. Mí dva strýcové, Maurice a Pipia, se stali mými kamarády.

Pipia byl mladý. Nebylo mu víc než třicet let a už byl otcem tří dětí. Však to byl také stokilový chlap, bodrý, sympatický, veselá kopa, jak se málokdy vidí. Byl to můj strýc, ale měli jsme se k sobě jako dva bratři. Moc mi pomohl. Nejprve mě samozřejmě ubytoval v jednom ze svých aut, měl jich hned několik. Žil jsem tam jako na cestě.

Jeho řemeslem byl biograf. Večer jsme zastavili tam, kam jsme dojeli. Pronajali jsme si místo na celou noc, a hlídač potom rozhlásil náš příjezd a večer jsme promítali němý film.

Měl jsem to řemeslo moc rád. Velmi rychle jsem se naučil promítat, opravovat staré filmy lépe než ostatní. Stal jsem se v podstatě jakýmsi promítačem. A navíc, jelikož jsme promítali dva filmy za večer, patřila mi tržba z druhého filmu. Bylo to jen pár franků, ale stačilo to na to, abych si mohl dát skleničku s kamarády a zahrát si kulečník. Byl jsem mladý a děvčata za mnou běhala. Nebyl jsem zrovna krasavec, ale uměl jsem dobře mluvit.

Nějaký čas šel život dál, jezdili jsme po krajích v jižní Francii, jezdili jsme z jednoho kraje do druhého. Opustili jsme Agen, jeli jsme do Clermont-Ferrandu a pak všude po jihu. Moc se mi to líbilo. Někdy jsme šli se strýcem Pipiou ve dne na lov nebo na ryby. Konečně příjemný život.

[…]
Život by s nimi mohl takto pokračovat roky, ale stala se jedna strašně důležitá událost, která radikálně změnila můj život. Tuto příhodu vám zkusím povyprávět.

Jedna z mých německých sestřenic, Tatajo, dcera Baskova, se vdala, nebo spíše odešla se stejně starým chlapcem Mariolem – v manušském jazyce tomu říkáme *našav*[4]. Tak jako v každé rodině jim koupili auto, aby mohli cestovat. Nevím přesně, co se mezi nimi stalo. Když byla Tatajo v sedmém nebo osmém měsíci těhotenství, Mariol ji opustil. Tatajo se s pláčem vrátila ke svému otci Baskovi, tedy k mému strýci. Basko, Maurice a já jsme šli žádat vysvětlení. Dva další strýcové, manželé mých tet, nás doprovodili. Šli jsme do města zvaného Issoire. Tam jsme našli Mariola, jeho otce i strýce. Proběhla prudká hádka.

Já jsem při tom s nimi nebyl po celou dobu a moc jsem nerozuměl, co si řekli. Nicméně jsem pochopil, že je hodlají zabít, pokud je ještě znovu uvidí.

Vrátili jsme se do Charbonnier-les-Mines. A tam se to potom znovu rozebíralo a všichni jsme se vydali na cestu, muži i ženy. Došli jsme do vesnice, kde byl kostel. A zaútočili jsme z obou stran. Já jsem neměl žádnou zbraň. Nikdy v životě bych si nepomyslel, že se budeme takto navzájem zabíjet. Ti druzí, Mariolova rodina, to byli Metbachovi, Wintretinovi, Ziglerovi, tedy bratranci. Je to tak, my jsme zaútočili. Ale oni věděli, že přijdeme, a čekali na nás. Vystřelili jako první, někteří ze svých aut, jiní byli schovaní za auty. Bylo to jako v americkém westernu. Střílelo se ze všech stran. První, koho jsem uviděl padnout, byla moje teta Minu, Baskova žena. Spadla přede mnou, když ji dvakrát střelili do břicha. Zemřela okamžitě. Jako druhý byl těžce a smrtelně zraněn můj strýc Pipia. S bratrancem Joaquinem a tetou Piou jsme ho přenesli do auta. Sedl jsem si s ním dozadu, abych ho podepřel. Zemřel mi v náručí. Donesli jsme ho na četnickou stanici v Brassac-les-Mines, ale už se nedalo nic dělat.

Té bitvy jsem se zúčastnil nedobrovolně: napadli mě a já se bránil. Říkal jsem, že jsem byl mladý, silný a mrštný. Kohosi jsem uhodil, ale dostal jsem hned několik ran. Na chvíli jsem se ocitl na zemi, aniž bych věděl, kdo mě praštil. Uviděl jsem před sebou Mariola. Držel hůl, na jejímž konci byl kus železa. Kdyby chtěl, mohl mi roztříštit hlavu. V rozrušení jsem vykřikl:

„Ne! Mě ne!“

Nechal mě být. Ne, neudeřil mě. Mohl to být poslední okamžik v mém životě. Myslím, že mě Bůh zachránil, protože mě potřeboval.

V protivníkově táboře zemřel také jeden muž: Jean, manžel mé tety Georgetty. Tři mrtví, dva moji strýcové a jedna teta. Co se týče zraněných, ty jsme nepočítali; nevím, kolik jich bylo přesně, snad kolem dvaceti. Co se týče mě, byl jsem raněn jen lehce, na ruce a na noze.

4 *Našav* – útěk, odchod dívky s budoucím mužem (pozn.aut.)

Někdo (nikdy jsem se nedozvěděl kdo) hodil nůž, který se mi zabodl do pravé nohy. Nebylo to nijak vážné, jen sotva to krvácelo.

Všichni jsme byli předvedeni na četnickou stanici v Brassac-les-Mines. Podařilo se mi uniknout. Mezi protivníky nikdo neznal mé jméno, jenom mé křestní, Matéo. A tak by mě mohli hledat až do dneška, a nenašli by mě. Když mi večer tety dávaly najíst, plakaly a řekly mi:

„Matéo, musíš jít na četnickou stanici, protože když to neuděláš, budou naše muže mučit. Zbijí je."

Večer jsem šel nejdřív do jedné vesnice pro něco, co jsem potřeboval, a celou noc, hodiny a hodiny jsem přecházel tam a zpět, procházel jsem lesy, cesty, houštiny i potoky. Nikdy bych nevěřil, že budu potřebovat takovou odvahu. Musela nastat okolnost jako tato.

Příštího dne jsem hodně přemýšlel, a když se setmělo, rozhodl jsem se, že se vydám na stanici. Když jsem tam došel, přede dveřmi stál nějaký četník. Řekl jsem mu:

„Já jsem Matéo Maximoff, vzdávám se!"

Chytil mě a odvedl nahoru. První věc, kterou mi ten četník řekl, byla:

„Právě jsem zatkl toho slavného Matéa!"

Inu, chlubil se, že mě zatknul, třebaže já jsem se vzdal dobrovolně. Byl tam divizní komisař. Jestli mi paměť dobře slouží, byl to divizní komisař z Lyonu. Jmenoval se Buffet. Sotva se na mě podíval. Bylo tam nevím už kolik, pět nebo šest četníků, a také inspektoři. Aniž se na mě komisař podíval, řekl:

„Tady je! My už víme, komu patří všechny ty pušky u stěny. Je tam ještě jedna, o které nevíme, čí je. Je vaše?"

„Nikdy jsem neměl pušku."

Místo odpovědi mi vrazil facku. Hlavou jsem narazil o zeď, a pak mě ostatní strážníci kopali do žeber. Komisař dodal:

„Dnes večer jsme ještě s tebou neskončili, dostaneš pěknou nakládačku!"

A opravdu, udeřily mě jakési obrovské ruce. Jak dlouho mě tam mlátili? Neměl jsem vůbec ponětí o čase, ale myslím, že tři čtvrtě hodiny. Za tu dobu jsem schytal víc než sto kopanců a facek. A komisař na to dohlížel:

„Vydrž! Jestli spadneš, zmlátíme tě na zemi."

A já jsem se držel. Když mě ty bestie přestaly mlátit, dovlekly mě do sklepa, do cely. Byli tam mí strýcové a někteří bratranci.

Když jsem se dostal do cely, byl jsem vyřízený. Zem byla vlhká, měl jsem s sebou plášť, který jsem si položil na zem a natáhl se na něj. Ležel jsem tam asi pět nebo šest hodin v bezvědomí. Když jsem se probudil, myslel jsem si, že je v cele tma. Ve skutečnosti jsem neviděl.

Dostal jsem tolik ran, že mi hlava úplně opuchla. Nezahlédl jsem ani denní světlo, které tam vnikalo oknem.

Ještě ten den přivedli všechny muže starší patnácti let z obou táborů do vězení v Clermont-Ferrandu. Bože, jaký já jsem měl strach! Podívejte, první věc, kterou strážníci udělali, bylo to, že nás nechali stát nahé u zdi, aby nás prohledali. Tenkrát, přiznám se (bylo mi sotva jednadvacet let), jsem v posteli strašně brečel.

Ale nakonec život jde dál.

V Paříži se moji příbuzní dozvěděli tuto zprávu z novin. Dostal jsem dopis od advokáta, pana Isorniho – to byl advokát, který později hájil maršála Pétaina během soudního procesu.

V té době mi bylo jednadvacet let a jemu čtyřiadvacet, byl ještě koncipient. Odpověděl jsem mu tedy, že jej žádám, aby mě hájil před soudem.

Za nějakou dobu se na mě přijel z Paříže podívat. Doprovázel ho můj strýc Muto a teta Simza, jeho přítelkyně.

Požádal mě, abych mu převyprávěl tu bitku. Všechno jsem mu pověděl. Nic jsem nezatajil, protože jsem se necítil vinen. Řekl mi:

„Kdo napsal ten dopis, který jste mi poslal?“

Myslel si, že jako Cikán neumím číst ani psát. Vím dobře, že jsem dělal mnoho gramatických chyb, ještě víc než teď, ale číst a psát jsem uměl. A tak mu povídám:

„Pane, to já jsem napsal ten dopis. Umím číst i psát.“

Ale on mi řekl:

„Víte, že máte pěkný sloh?“

Vlastně jsem si neuvědomoval, že jsem psal nějaké věci jako krátké povídky nebo básničky. Několik dní jsem je schovával v kapse. Jednou nebo dvakrát jsem je přečetl a pak jsem je vyhodil nebo spálil. K čemu by to bylo dobré? Byl jsem sám, i když jsem žil v rodině mé matky. Nic jsem neměl, ani jeden kufr, snad jen několik košil a nějaké oblečení. Jak bych mohl všechny ty knihy a papíry uchovávat?

Pan Isorni mi tedy řekl:

„Poslyšte, sepište mi vyprávění o té bitce a pošlete mi to.“

Ve vězení jsem měl dost času. Měli tam školní sešity. Ve dne, když jsme se nudili, jsme mohli psát.

Byli jsme všichni pohromadě. Byl říjen a byla zima. Měli jsme ohřívadlo a v místnosti bylo o trošku tepleji. Každý trávil čas podle svého.

Napsal jsem tedy několik stránek o naší bitce. Bavil jsem se také tím, že jsem nakreslil mapu Francie, kterou moje babička velmi dlouho opatrovala.

Tehdy jsem si řekl:

„Proč bych nenapsal román?“

Vzpomněl jsem si tenkrát na příběh, který mi strýc Savka a otcova babička Lutka vyprávěli a který mě velmi zaujal.

Je to příběh o tom, že za dávných časů při narození dítěte (to se děje ještě dnes) jedna věhlasná čarodějka se souhlasem matky a v přítomnosti miminka zapálila uvnitř stanu velký oheň. Na talíř položila chléb a sůl a vedle sklenku vody. Vyvolávala anděly. Babička mi říkala, že se jim říkalo Ursitory, sudičky.

Byli tam tři andělé. Jeden byl anděl dobra, druhý anděl zla a třetí rozhodoval.

Ten příběh, který mi babička a Savka vyprávěli, zachycoval, jak Pán andělů to dítě odsoudil a rozhodl, že největší poleno z ohně musí celé shořet. Příběh dále vyprávěl, že to největší poleno vyrostlo v srdci muže, který byl zabit v lese. Babička toho dítěte, která byla trochu čarodějka, vzala poleno a uhasila je ve sněhu. Své dceři řekla:

„Podívej! Vezmi ho! Tvoje dítě neumře, protože poleno není spáleno.“

Vycházel jsem z tohoto příběhu, a svůj román *Sudba ursitorů*[5] jsem dokončil za jednatřicet dnů.

Byl jsem na sebe v hloubi duše hrdý, že jsem napsal celý román.

Ve vězení jsem zůstal sto deset dní. A potom jsme byli (já spolu s ostatními) dočasně propuštěni na svobodu.

Samozřejmě jsem nadále nemohl zůstat v matčině rodině.

Měly se stát důležité události. Každý den se v rádiu, v novinách mluvilo o blížící se válce.

Nemyslel jsem na svou ženu ani syna, naopak jsem pořád myslel na své sourozence.

Tam v Paříži byli úplně sami. Vím dobře, že je příbuzní nenechali bez pomoci. Moje sestra Nina, ta nejmladší, udělala chybu a provdala se za jednoho Roma z kmene Mejestiové.

14. červenec roku 1939 se stal pro mě památným dnem: po osmnácti měsících jsem opustil matčinu rodinu. Jsem si jist, že jsem s nimi prožil nejkrásnější dny svého života.

Nejlepší, ale také nejbolestnější. Nikdy jsem je definitivně neopustil; věděl jsem, že se k nim můžu vrátit, kdykoli budu chtít. Stal jsem se, jak my říkáme, mužem.

V Paříži mě uvítali dobře. Před rokem a půl jsem odcházel jako nevychovaný kluk! Neurvalý! Zlý! A teď jsem se vrátil s pověstí rváče, a někteří mě dokonce považovali za vraha! To všechno kvůli té bitce v Auvergne, všichni teď ze mě měli strach!

5 *Les ursitory*, Flammarion 1946, Concordia 1988. Jako dosud jediný z Maxomoffových románů, vyšel román v českém překladu pod názvem *Subda ursitorů*, Argo 2007. (pozn.red.)

Nina si vzala mládence, který se také jmenoval Kolja. Uspořádali pro mě *pativ*[6]. Pro toho, kdo by to nevěděl: je to oslava na něčí počest. Bylo to poprvé v mém životě, kdy mi věnovali *pativ*.

Chlapce, kterého si Nina vzala, jsem měl moc rád.

Strýc Kolja se oženil s dívkou z kmene Čurariů; jmenovala se Pavlena. Byla to krásná drobná dívka. A on se trochu uklidnil. Myslím si, že přes svoji sílu by se nikdy neodvážil někoho napadnout, protože ve skutečnosti to byl srab.

Mnohem později, když jsem s ním mluvil, jsem se ho zeptal:

„Proč máš strach se bít? Jsi mnohem silnější než já."

A on mi odpověděl:

„Nemám strach se bít. Mám hlavně strach z toho, že někoho zabiju a skončím ve vězení."

Myslím si, že byl schopen kohokoli zabít.

Život nabral svůj směr a já jsem musel začít od nuly. Uměl jsem spoustu věcí, hlavně jsem se věnoval kotlářství, ale i jiným věcem.

Přetahovalo se o mě mnoho dívek, chtěly si mě vzít. Jedna byla Francouzka. Myslím, že bych si ji byl vybral. Malá holka, asi dvacetiletá, hezká a roztomilá! Další byla Manuška, ale měl jsem strach. Ne z ní, ale z jejích rodičů, hlavně proto, jak jsem Manuše poznal. Mezi Romy máme *kris*[7]. V případě sporu můžeme jít k soudu. Staří nás umí rozdělit, případně nám uložit pokutu, abychom se nepozabíjeli. Naopak u Manušů má pravdu ten nejsilnější. Proto jsem se příliš neodvažoval riskovat.

Vrátil jsem se tedy do Paříže v červenci 1939, a v září vypukla válka. Anglie a Francie během jednoho dne vyhlásily válku Německu, protože napadlo Polsko.

Nevím to už přesně, ale v oblasti Saint-Ouen[8]a i v jiných částech země bylo určitě usazeno několik tisíc Romů.

Kapitola III

[…]

Kolja dostal nápad koupit starý obytný přívěs. Byl jsem ostražitý, pokoušel jsem se mu vysvětlit, že nebude možné utáhnout ho s tak malým autem. Ale nechtěl nic slyšet. Myslel si, že je chyt-

6 *Pativ* – slavnost na uctění člověka, kterého si Romové váží (pozn. aut.)
7 *Kris* – tradiční romský soud (pozn. aut.)
8 Saint-Ouen je jedna z pařížských předměstských zón (pozn. překl.)

řejší než ostatní. Koupil obytný přívěs, který na nějakém dvoře zanechali Manušové. Koupil ho za rozumnou cenu. Ze železné tyče vyrobil háky, za které přívěs zavěsil. Naštěstí jsem mu řekl:

„Poslyš, Koljo, měl bys přece jenom vyzkoušet auto, předtím než odjedeme, abys věděl, jak ti půjde řízení."

A opravdu, když chtěl napoprvé zastavit, karavan narazil do zadku auta. Škoda byla malá, ale Kolja konečně pochopil, že je marné táhnout karavan za autem.

Skoro všude byli lidé vystrašeni. Všichni Romové a Romky (Romňa) se pokoušeli dostat pryč. Šťastní byli ti, kteří měli v rodině někoho, kdo by je odvezl. Celá moje rodina, včetně Kolji, měla ze mě trošku strach. Nevěřili, že bych mohl řídit; řídit chtěl Kolja. Řekl jsem jim:

„Poslouchejte! Koupím auto, ve kterém povezu jen svého bratra a sestru, protože je nechci opustit, alespoň ne teď ve válce."

Vydali jsme se do Porte d'Ivry, jak se dalo, autem nebo metrem. Bylo tam mnoho příbuzných z našeho kmene, Belkeštiové i Zingereštiové. Zkusili jsme koupit další auto za jednou velkou školou, která existuje ještě doteď. Podařilo se nám sehnat dodávku, do které jsme mohli dát řekněme tunu věcí. Naložili jsme do ní všechny naše věci i celou rodinu. Následující den jsme odjeli.

[…]

Dodávku řídil Kolja. Jel jsem za ním ve svém autě. Samozřejmě jsme do auta namačkali všechno, co se dalo.

A tak jsme vyrazili směrem na jih. Našim cílem bylo Bordeaux.

Sotva jsme ujeli dvacet kilometrů, byli jsme u Arpajonu, karosérie dodávky byla tak těžká, že kola o ni drhla. Stalo se to, co se muselo stát: píchli jsme pravé kolo. Nedalo se jet dál!

Bylo už pozdě, ale dělal jsem, co jsem mohl, abych situaci zvládl.

Nejdříve jsem odvezl nejstarší členy rodiny z Arpajonu do Orléansu, potom jsem se vrátil zpět pro zbytek rodiny. Nakonec se celá rodina usídlila v okolí Orléansu. Postavili jsme si stan, abychom si mohli přece jenom trošku odpočinout.

Noc byla klidná. Hodně jsme bděli, protože jsme měli stále strach z možného bombardování. Jednou za čas jsme v davu lidí, který utíkal na jih, potkali někoho známého. Nic pro nás bohužel nemohli udělat, a ani my pro ně. Nikdy nám, rodině Maximoffových, nebo jak my si říkáme po babičce – děti Lutky – nechyběly peníze. Nebyli jsme z nejbohatších, ale z těch zámožnějších ano. Byli jsme Romové z Paříže. Lutka, moje babička, byla známá tím, že měla doopravdy malé jmění. Věděl jsem to, protože jsem jí hlídal zlato a stříbro.

Bylo září, zima ještě nebyla, ale počasí nebylo nic moc. Pršelo.

Mohli bychom bezpochyby vjet do města Orléans, ale měli jsme strach. Později, v nějakém dalším vyprávění, možná povím, co se tam stalo… co se stalo mezi námi, v mém kmeni, kde máme pořád strach z přízraků. O několik let dříve, asi před dvaceti lety, v tomto městě zemřela jedna žena. Žena mého nevlastního bratra Jorgula. A od té doby nikdo z mého kmene už nikdy nechtěl spát v Orléansu.

Přiznám se sám ke své hanbě, že této legendě věřím.

[…]

Cesta z Paříže do Bordeaux trvala asi týden. Po cestě jsme míjeli i další Romy, kteří jeli stejným směrem jako my. Předjížděli jsme je. Bylo pěkné počasí, ale o to jsme se nestarali. Kdykoli nás policie nebo vojáci (hlavně vojáci poroučeli) zastavili, aby zkontrolovali naše papíry, komunikoval jsem s nimi jako první, protože jsem byl jediný, kdo uměl číst a psát. Kromě toho jsem byl nedávno u odvodní komise. Měl jsem u sebe vojenské papíry, které dokazovaly, že jsem dostal odklad. Naopak všichni ostatní mladíci se museli neustále skrývat. Vzpomínám si, že když jsme ještě nebyli daleko od Paříže, jedna žena, která kolem nás procházela za mlhavého rána a uviděla několik našich mladíků, se rozkřičela:

„Co tady dělají všichni ti mladí lidé! Jsou mladí a nejsou ještě ve válce!“

Odešli jsme, protože jsme byli vylekaní. Během cesty jsme měli několik poruch. Mně samotnému upadlo jedno kolo od auta. Strávil jsem skoro celý den hledáním automechanika a sháněním nového kola. Měl jsem s tím potíže, jak si umíte představit, protože tehdy to nebývalo jako dnes. Peníze jsme sháněli těžce. Vzpomínám si také, že u Tours jsme potkali Romy, kteří byli velmi nešťastní.

Byl mezi nimi jistý Bubeljaska, kterému bylo kolem třiceti let, byl to milovník piva, a protože bylo teplo, pil místo piva kyselinu. Krk měl úplně zničený. Museli ho často vozit k lékaři, ten ho vždy vyšetřil a dal mu léky. Ano, tento Rom byl velmi nešťastný, ale co jsme pro něj mohli udělat? Myslím, že umřel, ještě než dojel do Bordeaux.

Říkal jsem, že bylo pěkné počasí, ale o to jsme se nestarali. Asi dvacet kilometrů před Bordeaux jsme se mohli za peníze usídlit v jednom hangáru. Zůstali jsme tam dva nebo tři dny, už si přesně nevzpomínám. Zatímco jsem se tam s rodinou ubytoval, Kolja jel napřed do Bordeaux. Podařilo se mu pronajmout starý ateliér, nebo spíše hodně prostorný hangár na druhém břehu řeky Garonny a velmi blízko jejímu ústí. A tak druhý nebo třetí den jsme odjeli za ním. Ten hangár sloužil jako skladiště námořního vybavení, ale tehdy byl úplně prázdný. Nebydlela tam jen rodina Maximoffových, ale i ostatní. Dovolili jsme několika známým, aby se v tom skladu usadili s námi. Téměř na každém kroku tam byli Romové. Ženy připravovaly čaj

v samovarech a jídlo pro rodinu. Ale nemohli jsme se tam usadit natrvalo, protože jsme přirozeně chtěli vědět, kde jsou naši příbuzní a přátelé.

Další Romové se usadili na břehu Garonny, v Bordeaux nebo na jeho předměstí. Rozestavili si tam stany. Je zřejmé, že policie měla na starosti jiné věci než se dohadovat s kočovníky. Tam, kde jsme se usídlili, nebylo moc místa. Bylo potřeba, abychom si našli izolovanější místo, kde bychom mohli mít větší rodinné zázemí. A potom už jsme nemohli žít takovým způsobem, protože nám to nedovolovaly naše prostředky.

Musím říct, že Kolja byl pro tyto věci jako stvořený. Našel další hangár, sice mnohem menší, ale pro naši rodinu akorát. Bylo to ještě předtím, než jsme přišli do Bordeaux, jestli se nemýlím, na území obce Cenon.[9] Usadili jsme se, jak to jen šlo. Byla už druhá polovina září a začali jsme si hledat práci.

Protože jsme Romové, Kalderašové, naše práce spočívá odjakživa v opravování měděných věcí. Opravování, cínování. Ale umíme také pracovat se železem a hliníkem.

Našli jsme si systém, který nám umožnil opravit skoro všechno staré hliníkové náčiní. Museli jsme je vyčistit silnou kyselinou a potom je vyklepat. Vypadaly jako nové. Nechali jsme si od zákazníka zaplatit polovinu ceny nového náčiní. Kupovali jsme jen velmi málo materiálu a vydělávali jsme tak lehce nějaké peníze.

Kapitola IV

[…]
Na cestě, v noci a bez světla.

Nebyli jsme sami. Tisíce dalších lidí utíkaly stejným směrem: do Španělska! Směrem k neznámému!

Kolem města Biarritz nás zastihlo svítání. Často jsem slyšel mluvit o Biarritzu a také jsem o tomto městě mnoho četl – nejkrásnější město ve Francii a možná i na světě. Věděli jsme, že mnoho lidí, i cizinců, sem jezdí na prázdniny.

Pro nás to byla děsivá noc. Pršelo tak silně, že jsme ani nemohli postavit stany, abychom se před deštěm schovali. A proto jsme se mačkali jeden na druhého, jako sardinky v plechovce, aby nám nebyla v noci zima. Neměli jsme vůbec strach z bombardování, protože v takové bouřce nebylo možné, aby letadla přelétávala nad městem.

9 Cenon je obec v průmyslové zóně Bordeaux na břehu řeky Garonne. (pozn. překl.)

Přišel den, ale déšť nepolevil, naopak byl ještě silnější.

Ráno jsme pracně nastartovali auta. Uprostřed davu prchajícího do Španělska jsme potkali další Romy. Až po obědě, kdy déšť ještě zesílil, jsme zamířili k zemi, která nebyla ve válce: do Španělska.

Poprvé v životě jsem viděl Atlantský oceán. Udělali jsme si zastávku v Saint-de-Luz, protože déšť konečně ustal. Zatímco jsme obhlíželi s ostatními Romy situaci, ženy se rozeběhly do všech obchodů v okolí, aby se pokusily sehnat něco k jídlu, hlavně pro děti. Je jasné, že za těchto okolností trpí nejvíce děti. Sice jsme na ně nedávali příliš pozor, ale pro nás, pro Romy nejsou bohatstvím peníze ani zlato, jsou to děti. Staráme se o ně víc než sami sebe.

Okolo druhé hodiny se přece jenom ukázalo slunce. A to byla polovina června!

Romové, kteří tudy procházeli, nám řekli, že španělská hranice je otevřená. Nastartovali jsme auta a dali se na cestu. Nedojeli jsme moc daleko, protože už bylo docela pozdě, když jsme opouštěli Saint-Jean-de-Luz. Ale znovu se rozpršelo, tentokrát tak hustě, jak se málokdy vidí. Řeklo by se, že se všechno spiklo proti nám: osud i příroda.

Utíkali jsme, jako by Němci nebyli v patách jiným, ale nám. Nevěděli jsme nic o příbuzných ani přátelích, kteří byli v Německu nebo v nacisty okupovaných zemích. Snažili jsme se Němcům uniknout. Nemohli jsme jet dál, i když Hendaye byl jen pár kilometrů před námi; ale nemohli jsme jet dál, protože nám auta vypověděla službu. Nechyběl nám benzín, ale nedalo se pokračovat. A najednou tu byla noc se stále neutichajícím deštěm. Byli jsme v Baskicku, v malé obci, která se jmenovala Sécoa, pokud si dobře pamatuji. Ale kde jsme měli složit hlavy? Kde strávit noc? Už minulou noc jsme nespali, málo jsme jedli; děti plakaly, co dělat? Nikam jsme nemohli jít. Takže jsme udělali, co jsme museli: na břehu moře jsme uviděli krásnou neosvětlenou vilu. Bouchali jsme na dveře, ale nikdo neotevíral. Nejsilnější z nás tedy vyrazili dveře a vešli jsme dovnitř. Byli jsme celí mokří a špinaví od bláta. Nikdo z nás se nemohl ukrýt do bezpečí. A když jsme rozsvítili, uviděli jsme obrovský a krásný salon, plný uměleckých věcí a obrazů vysoké kvality, s měkoučkými postelemi, pohovkami a s hebkými koberci. Co dělat? Vzadu byla také kuchyně. Staří nám řekli:

„Co se dá dělat! I kdybychom měli jít zítra do vězení, strávíme noc tady." A většina z nás se uložila po celé vile, bez jídla, protože jsme byli strašně unavení.

Savka (tedy ten nejstarší) a strýc Muto nám zakázali dotýkat se jakýchkoli věcí v domě, aby na nás nepodali trestní oznámení. Poté co jsem si prohlédl plátna z daleka, nechtěl jsem se jich také dotýkat. Neznal jsem jejich hodnotu, protože jsem o tom nic nevěděl, ale pochopil jsem, že se na ně musí dávat pozor.

Byl jsem tak, že ani nevím, kde jsem usnul. Velmi brzy ráno jsem doprovodil Savku a Muta na radnici, protože jsem mluvil nejlépe francouzsky. Oznámili jsme, co jsme dělali ve

vile. Vesnický hlídač se vrátil s námi; chtěl vědět, jestli jsme tam nenadělali nějaké škody. Ne! A nic jsme neukradli. To se rozumí, že jsme promáčeli koberce, zašpinili postele a pohovky. Ale bylo to málo ve srovnání s našimi životy.

Po návratu na radnici nám starosta řekl, abychom odešli, protože dobře chápal situaci. Nebylo to poprvé, kdy vila na břehu moře byla násilím otevřena, aby si tam na několik hodin odpočinuli ti, kteří také utíkali před válkou. Nechtěl vidět naše papíry, nic, jen abychom odešli.

Naštěstí déšť ustal a svítilo bledé slunce. Ze Sécoy do Hendaye to nebylo daleko. Když jsme tam přišli, usadili jsme se na nádvoří u nádraží, kde už byli další Romové, Muteštiové.

Avšak moje auto vypovědělo službu. Nechtělo jet dál. Zadní část byla silně poškozená a nedalo se s tím už nic dělat. A stejně, kam bych s tím jel?

Savka, Muto a Kolja se vydali na španělský konzulát pro víza. Byla tam obrovská fronta lidí, kteří chtěli utéct z Francie. Mezi nimi bylo nejvíce Romů a Židů. Vyprávěli mi, že někteří nuzní Romové přenechali svá místa v řadě Židům, aby dostali rychleji víza.

[…]

Viděl jsem projít svoji sestru Ninu (byla v pokročilém těhotenství, čekala chlapečka) s velkým batohem na zádech. Nevím ani, jestli jsem jí řekl „Na shledanou!“. S manželem a jeho rodiči přešli hranici bez potíží.

Mezi ostatními Romy byli Muneštiové, a mezi nimi jeden Rom, který se jmenoval Diordi. Říkali jsme mu Eta, protože pokaždé, když chtěl něco říct, jeho věta začínala „Eta“. Odtud jeho jméno.

Tento Rom měl polskou národnost, a tak když se svou rodinou procházel kolem Španělů na hranici a přes celnici, tak tento Rom, kterého jsme měli opravdu rádi a který byl mým přítelem, Španělům řekl:

„Jsme Poláci, utíkáme před Němci, nechte nás projít. Ale nesmíte nechat projít ty Rusy za námi, protože to jsou naši nepřátelé.“ A opravdu, celá rodina Maximoffových, rodina Kudakoffových, která byla s námi, a rodina Filipoffových, která s námi byla také, všichni jsme původem bílí Rusové. Ale pro Španěly jsme byli, ať už bílí nebo rudí, komunističtí přátelé Němců. Nechtěli nás tedy nechat projít.

Od té doby jsem Etu k smrti nenáviděl.

O mnoho let později jsem ho potkal v Barceloně. Ale naštěstí pro mě a hlavně naštěstí pro něj jsem se stal evangelickým pastorem. A můj Bůh, Ježíš Kristus, mi zakazuje podle Bible zabít. Věřím tomu, že bez Ježíše bych to udělal. Prosím Boha za odpuštění, že jsem na to jen pomyslel. Samozřejmě že jsem si s ním promluvil. Pohrdal jsem jím, ale připomněl jsem mu zločin, který spáchal na mém kmeni a na mně samotném.

Byli jsme tedy mezi dvěma hranicemi. Byl jsem tam a oni mě prohledávali. Proč mě španělští celníci i Francouzi prohledávali víc než ostatní? Věřím tomu, že Eta a jeho bratr Kitajčo mě udali. Myslím, že to byl spíš Kitajčo.

Nenašli však moje vojenské papíry, které mi sestra zašila do podšívky svých šatů. Nevím už, jak dlouho jsme zůstali na hranicích, možná celý den. Přede mnou byl jeden Rom, který dezertoval z polské armády. Vstoupil do cizinecké legie, ale věděl, že jestli ho Němci, kteří vyhrávali válku, chytí, na místě ho zastřelí. Řekl mi:

„Co budu dělat? Mám ještě u sebe revolver."

Opřeli jsme se o zábradlí mostu a pak, když se pozorně rozhlédl doprava a doleva, hodil revolver do řeky. Tehdy jsem neznal jeho jméno. Později jsem se dozvěděl, že na cestě z Polska byl ubytovaný u mého tchána. Požádal o ruku Rupis, tedy Morajku, moji bývalou ženu. Nechci ho obviňovat bez důkazu, ale je docela možné, že byl jejím milencem. Nevím to jistě. V každém případě, i kdyby jím byl, nemohl jsem mu nic vytýkat, protože odloučení mezi mnou a Morajkou bylo definitivní.

O něco později, okolo šesté hodiny večer, jsme už do Španělska projít nemohli. Museli jsme se vrátit, celá moje rodina. Dokonce i Romům polského původu zakázali projít. Když jsme si museli znovu sbalit zavazadla k návratu do Francie, hrozně jsme se báli, že nás nenechají vrátit se. Naštěstí nás přijali dobře.

Strážník, který hlídal na hranici, spatřil, jak se vracíme, a řekl nám:

„Ti darebáci Španělé! Nenechali vás projít. Přece když u nich řádila občanská válka a tisíce jejich lidí chtěly utéct do Francie, všechny jsme je přijali, a ani jsme jim nekontrolovali papíry."

Nakonec pro nás bylo hlavní, že jsme se mohli vrátit do Francie.

[…]

Každé ráno jsme dostali bílou kávu, ve které bylo velmi mnoho vody. Dalo by se říct, že i potrava byla trochu zkažená. Nic nebylo dobré: rýžovou kaší počínaje a fazolemi a cizrnou konče. Jako španělské carpaccio. Ale jíst jsme museli.

Často jsme já a Benika (byl o něco starší než já a byl mým strýcem, protože si vzal moji tetu Say, i když žili odloučeně) chodívali do lesa sbírat dříví, spadané stromy (byli jsme oba mrštní a možná i nejsilnější z kmene), házeli jsme je do nákladáku a pak je odvezli do našeho příbytku a rozdělali v kuchyni oheň. Potom jsme museli nařezat dřevo. Tohle všechno jsme dělali jen proto, abychom si uvařili trochu čaje nebo talíř zeleninové polévky. Ve skutečnosti je to docela málo, ale dělalo nám takovou radost, že jsme mohli utišit hlad.

Časem jsme mohli tábor opouštět. Ovšem ne tak často, a jak bychom chtěli. Například jednou byl Savka (nejstarší syn mého strýce Kolji) vážně nemocný a potřeboval léky. Ty však

doktor v táboře neměl. Kolja dostal tedy povolení jít do Orthezu, vzdáleného čtrnáct kilometrů. Jinak než pěšky tam ani zpět jít nemohl, cesta do lékárny pro léky a zpět zabrala celý den.

Podruhé, bylo to 14. července, jsme chtěli slavit státní svátek, i když Francie prohrála válku a žádala o příměří. Ale důstojníci v táboře se chtěli pomstít, chtěli zorganizovat oslavu státního svátku a hledali v táboře nějaké muzikanty a jiné umělce. Ví se, že všichni Romové jsou dobří umělci. Já tedy v žádném případě ne. Nikdy jsem nehrál na žádný nástroj, ani nezpíval, ani netančil. A tak Kolja, který hrál velmi dobře na akordeon, a mé tety, Savkovy dcery, jež byly dobré tanečnice, za pár dní vytvořili soubor. V den státního svátku zpívali, tancovali a hráli pro důstojníky a vojáky z tábora Gurs. Ale jak byly naše dívky krásné! Alespoň některé z nich.

A tak se stalo, že někteří důstojníci se do nich pobláznili. Ale víte, že naše ženy, hlavně mladé dívky, cizince nechtějí.

Čuli, moje teta, a Saveta, moje bývalá snoubenka, se seznámily se dvěma důstojníky, kterým řekly:

„Chceme být vaše, ale jen když budeme moci být svobodní. Pak budeme vaše."

Oba muži podnikli jisté opatření, abychom získali svobodu. Ale nešlo to tak, jak jsme chtěli. V táboře bylo strašně moc Židů, vídali jsme je každý den. A ještě víc Španělů, kteří měli své zvyky, a kteří tam byli dočasně. Jestliže si našli práci, mohli odejít, kdy chtěli; mohli svobodně jít, kam chtěli. Byli v podstatě svobodní. My ne.

My jsme se mohli setkat se svými ženami a dětmi jen dvakrát týdně na neutrální půdě a přirozeně jsme jako ostatní plakali.

Můj bratr Joska, který byl mnohem mladší než já, se pořád choval jako uličník. Vždy když jsme uviděli naši sestru Rajdu, která byla na druhé straně mříží se ženami, měli jsme velkou radost.

A tak plynul den za dnem. Šest týdnů v táboře. Čtyřicet dva dní. Když jsme v nouzi, máme čas počítat dny. Několikrát do tábora přijeli Němci – poprvé, aby si odvezli všechny Němce internované v táboře. Nebylo jich moc, ale přesto je odvezli.

Jakmile vstoupili do tábora, dostali jsme z tlampače rozkaz neopouštět své ubytovny. Mohli jsme se aspoň dívat z oken, co se kde děje. A tak jsme mohli vidět, co je to nacistická organizace. Jakmile se vyšší důstojník (nevím, jakou měl hodnost) ukázal ve svém autě, žena, kterou jsme vídali každý den, protože se starala o nemocné, se postavila do pozoru a provedla nacistický pozdrav s nataženou paží. Předala mu dopis: seznam jmen všech Němců internovaných v táboře.

Nikdo nepochyboval o tom, že to byla nacistická špiónka.

Jindy si sem přišli Italové pro své spoluobčany. Nebylo jich mnoho a Italové, kteří si pro ně přijeli, nebyli tolik hluční. Prošli téměř nepozorovaně.

A tehdy, po dvaačtyřiceti dnech, jsme získali svobodu. V kanceláři, kam si nás zavolali, se nás ptali, kam chceme jít. Měli jsme právo jít do Paříže, kdybychom se chtěli vrátit tam, odkud jsme přišli. Němci by nás určitě nechali projít, ale my jsme nechtěli.

Kapitola V

[…]

Vzpomínám si, že jednou, když byla hrozná zima a řeky byly zamrzlé, hledal jsem místo, kde bych se napil kořalky. Scházel jsem z malého kopce a na sobě i na kole jsem měl zavěšeny měděné kotlíky. A také na řídítkách jsem vezl nějaké nádobí. Vůbec nevím, co se stalo, jestli jedna z naběračeк, kterou jsem měl v rendlíku, se zahákla do kola, zkrátka spadl jsem. A co hůř, přepadl jsem přes zábradlí mostku. Spadl jsem do řeky se vším svým náčiním. Řeku pokrýval led tlustý dva až tři centimetry. Spadl jsem tam se vším, co jsem měl, i s kolem. Naštěstí řeka nebyla hluboká, asi tak metr. Přesto jsem byl úplně mokrý. Než jsem se zvedl, stálo mě to mnoho sil, a pak jsem se musel zbavit ledu, který mě tížil na oblečení. Bál jsem se, že se utopím, tím spíš, že neumím plavat. Když se mi podařilo dostat hlavu nad led, musel jsem silou rozlamovat kry okolo sebe, abych se dostal na břeh. Několikrát jsem se ještě musel vrátit, abych vynesl všechno své nářadí i kolo. Ano, byl jsem opravdu nešťastný. Měl jsem celé tělo poškrábané, ruce od krve, a navíc ten chlad, jenž mě ochromoval… Nevěděl jsem, co mám dělat. A v tu chvíli mi přišel na pomoc jeden mladý sedlák, který blízko místa, kde jsem spadl, hlídal krávy. Dovedl mě k sobě domů a dal mi staré oblečení. Nevím, kde je našel. A potom mi nabídl svařené víno. Tak jsem se mohl trochu sebrat. Dal jsem mu nějaké peníze, které jsem měl u sebe.

[…]

A byl znovu červen a policie opět přišla. Požadovala, aby se nahlásili všichni, kdo mají ruský původ. Byla to celá moje rodina, Maximoffovi, můj strýc, můj prastrýc Savka, můj další strýc, manžel tety Say. Ti všichni byli původem Rusové. Zatkli nás, protože Německo s Ruskem si vzájemně vyhlásily válku. Byli jsme ruského původu, ale romské rasy. Bylo to málo platné. Všichni, muži, ženy i děti byli odvedeni. A tehdy, když nás rotmistr Sève spatřil, rozplakal se. Řekl:

„Děti moje, jste ztraceni!“

Znovu nás zavezli do koncentračního tábora v okolí Tarbesu. Tam už bylo několik stovek Rusů, bílých Rusů jako my.

Strávili jsme celou noc v táboře. Ptali jsme se, co s námi bude. Kam nás pošlou? Poprvé jsme zažívali strašný strach. Nechtěli jsme jet do Německa, ani do Němci okupované zóny.

Myslím si, že málokdo z nás spal tu noc dobře. Ostatně, kde jsme měli spát? V ubytovnách nebyly ani postele, ani prostěradla, ani přikrývky. Nic! Museli jsme, pokud jsme si chtěli odpočinout, spát na stolech nebo být zády opřeni o dřevěnou zeď.

Nazítří si nás přišel prohlédnout prefekt doprovázený několika lidmi. Omlouval se a říkal nám:

„Mysleli jsme si, nebo spíše Němci si mysleli, že jste ruští komunisti. Ale když se dověděli, že jste jejich přátelé, bílí Rusové, tedy nepřátelé sovětského Ruska, rozhodli se vás propustit tam, kde jste byli dosud."

A znovu jsme byli na cestě do Lannemezanu.

Pokud z toho byl někdo navýsost šťastný, tak to byl rotmistr Seve.

A čas plynul.

Kapitola VI

[…]

„Takže ty jsi Rus?"

„Ano," odpověděl jsem, „bílý Rus."

Nevím, jestli dobře rozuměl. Řekl mi ještě:

„Nejprve vás odvezeme do Foix a potom do Toulouse, na gestapo."

Mluvil pomalu, ale perfektně francouzsky. Vážil každé slovo. Pak nám vrátili opasky a šňůrky a nechali nás umýt. Vyšli jsme ven. Stálo tam auto a nějaký důstojník, jenž byl jistě nadřízený toho, který s námi mluvil. Ten ale francouzsky neuměl. Jednoduše nám řekl:

„Utéct? Zastřelený!"

Tentokrát jsem dobře nepochopil, co nám chtěl říct. Ale druhý nám to přeložil:

„Jestli se pokusíte utéct, zastřelíme vás!"

Ani nás nenapadlo pokoušet se o útěk. Ostatně, kam bychom šli? Nakonec nás odvezli do velkého hotelu ve Foix. Je to kuriózní, ale před časem jsme v tomto hotelu, já a strýc Kolja, cínovali a opravovali všechno kuchyňské nádobí. Majitel mě tehdy poznal. Ale chudák nemohl nic dělat. Sám byl, abych tak řekl, rukojmí Němců, protože v jeho hotelu byli jen Němci, s vyloučením všech ostatních klientů.

Posadili nás do kouta, na kanape. Všechny naše věci byly na psacím stole, všechno, co nám vzali z kapes, ale také naše kufry. Byly otevřené, uvnitř byla láhev s kyselinou, která sloužila na dočištění mědi a železa ještě před cínováním. Měli jsme velký strach. Za několik hodin, během nichž jsme prochladli, přišel ke mně nějaký Němec s dalšími důstojníky. Podívali se na mě a jen mi řekli:

„Russen?"

Bez pochyby to v němčině znamená „Rus". Odpověděl jsem jim pokýváním hlavy. Každý z nich na mě plivnul! Nepochybně jsem byl pro ně nepřítel. Ten, který vypadal mile a usmíval se na nás, se zeptal:

„Máte jistě hlad?"

„Ano," odpověděl jsem. „Nic jsme od rána nejedli, jenom snídani."

„Dobrá," řekl. „Máte peníze?"

„Ano, peníze na stole jsou moje."

Měl jsem opravdu hodně peněz. Byly tam všechny moje skoro roční úspory. Bylo to malé jmění. Můj přítel toho naopak moc neměl. Takže se nás důstojník znovu ptal.

„Ano," opakoval jsem. „Peníze, které jsou na psacím stole, jsou moje, a ty potravinové lístky jsou také naše. Takže můžeme jíst."

Důstojník dodal:

„Dobrá! Odvedeme vás do města, abyste se najedli, protože tady nic není. Ale nepokoušejte se vůbec utéct… Nedojdete daleko a zabijeme vás."

To nám nemuseli opakovat dvakrát.

Kapitola VII

[…]

A život šel dál. Jistě, zažili jsme bombardování Paříže: nejprve to byli Američané, a potom Paříž bombardovali také ustupující Němci. Už jsme si na to celkem zvykli. Viděli jsme převážet V1 a V2, zažili jsme toho tehdy mnoho. Ale pro nás předválečný život pokračoval.

Romové, kteří se vraceli z venkova, přicházeli ze všech koutů země. Montreuil se stal takříkajíc hlavním městem francouzských Romů. V jednu chvíli nás tam bylo víc než pět set. Není to nijak vysoké číslo, ale tehdy to bylo dost. Co se týče těch, kteří zemřeli za války, byl mezi nimi i můj švagr Antoskista a ještě další. Vzpomínám si, že můj prastrýc Savka nám těsně před válkou říkal:

„Ještě se na sebe podívejte, vy mladí, protože už se nikdy neuvidíte!"

Ano, někteří z nás stále drželi spolu. Ale kolik nás zbylo. Někteří zemřeli ve válce, jiní v odboji nebo v koncentračním táboře.

Až do teď jsme totiž nevěděli, co se dělo v Německu. Jak postupovaly spojenecké armády, dostávali jsme nějaké informace. Ano, válka skončila. Ale řekněme, že naše neštěstí pokračovalo dál.

Navštívil jsem pana Isorniho a poznal velké množství lidí. Novináři se o mě začali zajímat. Napsal jsem do Figara, abych upozornil na to, že se hodně mluví o vraždění Židů v koncentračních táborech, ale že se vůbec nemluví o Romech. Tehdy bratři Tharaudové, oba z Francouzské akademie, napsali dlouhý článek do novin Le Figaro, kde mimo jiné citovali mé jméno. Od té doby za mnou novináři chodili a vyptávali se dál.

Měl jsem smlouvu s nakladatelstvím Flammarion. Musel jsem je často navštěvovat. Stále mi opakovali:

„Vydáme vás, jakmile bude k dostání papír."

Povzbuzovali mě.

Začal jsem dělat něco jiného než jen psát. Nevím už, kolik románů jsem napsal, když jsme byli internováni v Lannemezanu a v Tarbesu. V batůžku jsem měl vše, co jsem potřeboval, ale bylo hodně věcí, které jsem tam nechal a které jsem zapomněl. Pokračoval jsem v psaní. A nepřestanu, je to mé jediné potěšení.

Bylo však třeba myslet i na něco jiného: byli jsme dva bratři a jedna sestra a já jsem byl nejstarší. Dokázal jsem naši rodinu ochránit za války i s těmi bídnými prostředky, které jsem měl. Všichni tři jsme byli ještě mladí, museli jsme také myslet na ženění, na založení rodiny. Ale to už je jiná historie.

Pokusil jsem se, jak nejlépe jsem dovedl, popsat válku takovou, jak jsme ji zažili my. Je jistě mnoho věcí, které jsem neřekl, protože jsem je prostě zapomněl. A přece nemůžeme zapomenout na tak důležitou dobu, jakou byla válka.

Říká se, že čas všechno zahojí. Byl konec války a mně bylo sedmadvacet let. Říkal jsem, že jsem byl nemocný. Myslel jsem si, že mám nějakou nevyléčitelnou nemoc. Chodil jsem na prohlídky, bral jsem léky a do roka jsem byl znovu takový jako dřív – silný a zdatný muž. Snadno jsem se dostal přes sedmdesát kilo. Měl jsem možnost dobře se oblékat, jíst, když jsem měl hlad, a nasytit svého bratra a sestru. Už jsem nebyl mladík, který opustil Paříž; stal se ze mě muž, Rom.

Hledali jsme našince, nejenom Romy, ale i gadže, kteří mě potřebovali. Začal jsem poznávat mnoho lidí, a to mi umožnilo pomáhat své rodině.

Všechny válečné scény, které jsem doteď popsal, vycházejí pouze z mé paměti. Nečerpal jsem z žádného díla ani poznámek.

Ale od té chvíle, kdy jsem se vrátil do Paříže, jsem si psal deník každý den. Tyto poznámky opouštím. Vím, že píši dosud špatně, jako dítě. Bezesporu jsem se zlepšil, ale protože jsem nikdy nechodil do školy, můj sloh nebyl nikdy pečlivý. Myslím si, že moje dcera Nouka (Anouk) by později mohla mé poznámky použít.

Dá-li Bůh a dožiji se toho, je mi totiž už šestasedmdesát let (v roce 1993), možná svěřím tyto poznámky psacímu stroji. Budou čitelnější.

Samozřejmě, poválečné události už nebyly stejné, protože jsme žili v míru. Bohužel, války pokračují v jiných zemích. Prosme Boha, ať jsou od nás co nejdále!

Přeložila Renata Drápalová

Romano džaniben – ňilaj 2008
Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

Publikace byla financována hlavním městem Praha z Celoměstských programů na podporu aktivit národnostních menšin na území hl. m. Praky pro rok 2008.

Toto číslo je výstupem z výzkumného záměru č. MSM 0021620825
na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze

Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětem holocaustu.

Vydává Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300
Šéfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Technická redaktorka: Eva Zdařilová

Recenzovali: doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc.
a Ass. Prof. Mag. Dr. Dieter Halwachs

Sazba: Petr Teichman
Tisk: PBtisk, Příbram
Produkci zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz
Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 160 Kč
Roční předplatné: 320 Kč (včetně poštovného a balného)
ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882
Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.